

Buda száz év előtt

Százéves útmutató adatai alapján

Közlő: Mazsary Béla dr.

— Második közlemény —

Charitativ intézményeket találunk már száz év előtt is Budán. Ezek: a jótékony nőegylet, mely évente több mint 70.000 frtot fordít jótékony célokra, azután az önhibájukon kívül elszegényedett polgárok táptáplálata és a magyarországi tisztviselők nyugdíjintézete.

A város *egészségügye* eléggé türhető. Volt 20 orvos, vagyis Doctor Medicinæ, 22 sebész, fogorvos és 30 szülész. A hatósági közegészségügyi szolgálatot három fizetéses városi fizikus, azaz tisztiorvos, több tiszteletbeli fizikus és 6 seb-orvos látta el. Patika nyolc volt a város különböző részeiben.

Buda *forrásai* már a középkorban világhíresek, a török hódoltság alatt valóságos fürdőváros, utána azonban nagyon megcsappan a fürdőzés s száz év előtt mindössze a Rudas- és a Császárfürdő mutat némi emelkedést. A többi szerény, sőt szegény állapotban leledzik s legnagyobb részt magántulajdonban van.

A Sárospárdó, a mai Szt. Gellért-fürdő, jelentéktelen épület. Egy deszkafallal kettéosztott közös medencéje, hol óránként 2 krajcárt kell fizetni, három hőfürdője (12 kr.) és nyolc kádfürdője (24 kr.) volt. Hosszabb gyógykezelésre érkezett vendégek számára öt idegenszobával rendelkezett. A polgári fürdő mellett volt a szomszédos *katonai gyógyintézet* (a mostani Fővárosi Ásványvízüzem helyén) külön katonai fürdőháza.

Még jelentéktelenebb ebben az időben a Mátyás királyi fürdője helyén épült *Uj- vagy Rác-fürdő*, a mai Szt. Imre-fürdő elődje. Előtte a most már beoltozott hegyipatak folydogált, melyen át köhíd vezetett a fürdőbe. Volt egy közös fürdője, 8 köfürdője és három vendégszobája.

Jóval jelentékenyebb s a leglátogatottabb volt a város tulajdonában levő *Rudasfürdő*, melynek közös medencéje s fürdőrése még a török időkől való. Már tetszetős külsejével is kitűnik. Szabad téren fekszik a Duna partján, előtte szép fás, bekerített térség. Belső berendezése feltűnően tiszta. Nagy közös fürdőjének külön bejárata van. Három hőfürdőjének óránkénti ára 24 krajcár, 30 kádfürdője van 32, 45 kr. és 1 frt órábérrel. Ezeket kívül van még egy fényűzően berendezett külön kádfürdője, az úgynevezett *Ferdinánd fürdő*, melyben 2 frtot kell fizetni egy órai fürdésért.

A vizivárosi *Királyfürdő* a helyőrségi kórház mellett, egy közös fürdővel, nyolc köfürdővel és két vendégszobával egészen eltörpül a *Császárfürdő* mellett.

A Császárfürdő, az Igalmasok rendháza mellett, már teljesen nyugateurópai színvonalon álló fürdő, az irlgalmas testvérek tulajdona, kiknek Marczibányi ajándékozta. Van egy közös fürdője, 19 köfürdője, melyek közül hármat török fürdőnek neveznek, 7 kétkádas fürdőszobája, két ivócsarnoka, 33 vendégszobája, étterme, kávéháza és szép, nagy, fás udvara. Az 1837-es év májusa óta az akkori bérlő a *Hajóhid pesti hídfőjétől óránként közlekedő társasági-járatot* rendszere-

sített, ami a vendégforgalmat jelentékenyen fennemeltette. Igen érdekes, — írja még útmutatónk a Császárfürdővel kapcsolatban, — hogy ennek a fürdőnek forró vizében, különösen a Császármalom kerekai alatt, *olyan halak is akadnak, melyek a hideg vízben felfordulnak*. Buda többi fürdőiben nem találhatók!

Részben a lakosság kényelmét, részben az egészségügyet szolgáló intézmények: *a kövezet, a közvilágítás, a vízvezeték, a közutak és a fiáker*.

Kövezettek a Vár összes és az elővárosok főbb utcái. Járdá kevés van, de feltűnő a nagy köztisztaság.

A közvilágítást 438 lámpa szolgáltatja, köztük 78 Argand-lámpa, vagyis szivattyús lenmagolaj-gázlámpa.

A vízvezeték 1728 óta áll fenn, vizét a Doktor-kút, a svábhegyi forrás és a Király- vagy Mátyás-kút szolgáltatják. A Svábhegy aljában a három vezetéket egyesíti s a Krisztinavároson és Vörösmzőn át felvezet a Várba a Városháza (a Szent Háromság tér és Szent Háromság utca sarkán) ciszternáiba, honnan csövekben vezetik a nyilvános kutakhoz: a Franciskánus térre, az Iskola téri „Zöld kút”-hoz és a Disz térre. *Buda ezen hegyi forrás vizén igen jó ivóvízhez jut, mely a legnagyobb hőségben sem apad ki*. A svábhegyi vízvezetékén kívül két vízemelő gépezet Dunavízemelt fel a Várba a Szent György téren állott víztárolóba (Wasserhaus). Ez nemcsak a napi vízszükségletet fedezte, hanem gyűjtőmedencékben előre gondoskodott a tüzesetknél szükséges vízmennyiségről. Ennek a vízműnek összes csövei ólomból voltak. A királyi palotát külön víznyomógépezet látta el vízzel s emellett a vizivárosi kútgépezet (Brunnenmaschine) mellett a Duna vizálását mutató készülék is volt felállítva.

Buda személyforgalmát 70 számozott, órábérrel tarifával fuvarozó fiáker látta el. A fiákeresek azonban ezt a városi magisztrátus által szigorúan megsabott tarifát, különösen idegen utasokkal szemben, úgy jártasszák ki, hogy *utközben előre igazították zsebdárcaikat!* A távoli, messzefekvő Óbudára külön stájer kocsik vittek négyülésen nyolc személyt, személyenként 12 krajcárért. A Szüligetbe, de csak nemrégóta, a rácvárosi Ferenc térről (a későbbi Szarvas térről) induló omnibuszsal lehetett eljutni. A távolsági forgalmat a „gyorsparasz”-nak nevezett szekeresszágák bonyolították le. Ezek Pozsonyba az „Arany Hajó” és „Arany Korona”, Székesfehérvár felé pedig a „Hét Választófejedelmek” vendégfogadók kocsiszei alá indultak. A postakocsik gyorskocsijai megállapított időben a megállapított postaútvonalakra a postaigazgatóság épületéből indultak, ennek emlékét őrzi a *Gyorskocsi utca* elnevezés.

A húsz budai vendégfogadó közül a legnagyobbak és legjobbabok voltak: a *Fortuna* fenn a Várban, a Fortuna utcában, az *Arany Hajó* és az *Arany Korona* a vizivárosi Fő utcában, a *Hidfogadó* a Hajóhidfőnél (ez volt a legkedveltebb, mert ablakaiból szép kilátás nyílt a pesti Dunasorra és a Hajóhid élénk forgalmára), továbbá az *Arany Perec* a mai Apród utcában, a *Hét Választófejedelemt*, melynek háza a Döbrentei utcában még ma is megvan és a *Vörös Ökör*, szemben a Rudasfürdővel. *A kávéházak száma a fogadóbeli-ekkel együtt 16, a bor- és sörmérőházaké pedig 240.*

Ez a szám meglehetősen alacsonynak látszik, de

eleendő, ha arra gondolunk, hogy Budán majdnem minden polgár sajáttermésű borát itta s minden szőlősgazdának jogában állott sajáttermésű borát kimérni. De azért jócskán fogyott a sör is. Az őszi hónapokban pedig a sok Wermuth-ot, vagyis ürmöst mérő borház számos pesti vendéget is vonzott át Budára.

A város *közbiztonságáról a városkapitány* gondoskodott 60 városi darabonttal, de szükség esetén a katonaság is rendelkezésre állott.

Az 1810. évi tűzvész óta nagy gondot fordítanak a *tűzrendészetre*. A nádor, József főherceg, tűzoltófelszerelése kiváló s az ő tűzoltói mindig a legelsőek a tüzesetek színhelyén. A tűzkár elleni biztosítás mind gyakoribb, persze a külföldi biztosítók itteni expozitúráinál, mert hazai biztosító-társulat még nincs. Villámhárító nincs, a Duna és a környező hegyek szerepelnek mint természetes villámhárítók.

Nyilvános művésziskola nem volt Budán, de ott élt és dolgozott fenn a Várban, egy Országház utcai házban, nagy szobrászunk, *Ferenczy István*, ki nemcsak itthon örvend nagy hírnévnek, hanem külföldön is. A rajzművészetnek és festészetnek számos híve van Budán. A Mária Terézia által alapított rajziskola azonban inkább az iparosképzést szolgálja. Szép munkákat szállít *Szakmáry József* úr „Lithographia”-ja. Szép számban van azután még véső, órás, arany- és ezüstműves és ékszerész.

Buda ipara csak *kézművesipar*. Igen virágzó a bőrművességek, különösen a timárság, a Duna partján hosszú sorban állanak a jellegzetes timárházak. A *főfoglalkozás a bortermeles*. A budai 5333 hold szőlő gyenge termés mellett is 200.000 akót ad. A legkiválóbb budai bor a „sashegyi”. *„A budai vörösbort — írja útmutatónk — a külföldön is jó hírnévnek örvend és fanyar alaptulajdonsága miatt gyógyszernek is ajánlják; sokszor nagy sikerrel használták gyógyszerként, különösen a kolerajárvány idején (1831-ben) olyan országokban, hol egyébként kevés bort isznak.”*

Az *ipar és kereskedelem* alig említésre méltó, ezen a téren Pest ragadta magához a vezetést. A hetenkénti három hetipiacra csak a szomszédos községek lakói járnak be s látják el a budai háztartásokat a szükséges élelmiszerekkel. Az évenkénti négy országos vásár teljesen jelentéktelen.

A legnagyobb részletességgel tárgyalja útmutatónk Buda *szórakozóhelyeit* és lehetőségeit, már akkor felismervén, hogy ezek az idegenforgalom igen jelentős tényezői.

A Várszínház az 1837. év húsvétjáig a magyar játékszin fellegrára, *húsvétkor búcsúzott a magyar társulat, hogy augusztusban immár Pesten, az új állandó magyar játékszini épületbe költözzék. Azóta újra német társulat játszik a Várszínházban.*

Bálokat szép számmal tartanak Budán, különösen mikor a téli fagy miatt a Hajóhidat a téli kikötőbe vontatják. Ezek a budai bálok az országház nagy tanácstermében (ma a belügyminisztérium díszterme) és a „Fácán” jól berendezett tánctermében zajlanak le. Igen közkedveltek a házbálok is.

Promenáde, vagyis sétány, valamint nyilvános és magánkert, közelebbi és távolabbi kirándulohely azután volt bőven, már száz év előtt is. Ezekről maga a természet gondoskodott. A Bäs-

tyasétány a szórakozóhelyek fénypontja. Ez az „esplanade” az erődítmények nyugati oldalán az azóta már régen lebontott Fehérvári kaputól a helyőrségi templomig követte a várfalak irányát, kettős fasor alatt vezetett a gyalog- és kocsisétány, a lejtőkön pedig kertek és szőlőültetvények voltak.

Kelvelt sétány tavasz idején a *Városmajor*, néhány egyszerű épületével és jegenyefasorokkal szegélyezett sétaútjaival. Május elsején már a kora hajnali órákban végeláthatatlan sorokban vonul ki ide a budai és pesti publikum, hogy harsány örömmel ülj meg a természet újraszületésének ünnepét.

A Krisztinaváros kellős közepén fekszik a *Horváth-kert*. Ezt rendesen bérlők kezelik, a vendéglátás kifogástalan, a kert kellemes, a baj csak az, hogy a bérlők ünnepélyek és egyéb címeken sokszor beléptidíjat szednek.

A *Gellérthege* a csillagvizsgálóval csak Husvéthétfőjén nyújt szórakozást Pest és Buda lakosainak, egyébkön igen gyér a látogatottsága a hegyre vezető út meredeksége miatt.

A magánkertek közül vezet a várkert, jobbfelől angolkert, terrasos balfelől virágoskert. A margitszigeti főhercegi kert valóságos kis paradicsom, számos regényes rommal. A *szigetet csak a budai oldalról lehet megközelíteni*. Ha valaki megkongatja a Császárfürdő mögött álló harangot, feltéve, hogy rendes ember, sohasem tagadják meg az átvitelt. A gróf Sándor palota kertje olyan mint a várkert, csak miniatűr kiadásban.

A *Lövőház* a Viziváros végén áll, a polgárkóroda (régii Szt. János kórház) mögött. Ünnepes vasárnap délután itt gyűlnek össze a budai Lövészegylet célloői.

A közelebbes kirándulohelyek közt elől áll a Svábhegy. Keleti oldala csupa szőlőkert, magaslatain és a nyugati oldalán rétek és erdők terülnek el. Tetején több majort találunk, melyek nyáron át vendéglátásra rendezkednek be.

Kedvelt kirándulohely a *Disznószug* (a mai Zúgliget) és legfelsőbb sziklája az aljában fakadó *Disznófó-forrással*. Az itteni kis mezei lakokban tavasszal és nyáron számos pesti és budai családdal találkozhatni, sokan lakást is bérelnek itt, hogy tavaszi kurájukat itt tartsák meg.

Igen látogatott major a *Szép Juhász né*, közelebb az elhagyott pálos kolostor romjaival, valamint a *Lipótmező*, hol tágas lokál és jó vendéglátás várja a nagyszámban odaözönlő közönséget.

A távolabbi kirándulohelyek között elsőnek Óbuda szerepel, mely földrajzilag ugyan össze-
függ Budával, de politikailag önálló mezőváros. Azelőtt a gróf Zichy család birtoka volt, ekkor már régen koronauradalom. A 700 házból álló mezőváros igen falusias külsejű. 7400 lakosa közül 4000 katolikus, 3200 izraelita, 100 református és 100 evangélikus. A lakosság főfoglalkozása a földmívelés, bortermeles, a zsidók pedig legnagyobb részt bejárnak Pestre s ott üzik foglalkozásaikat.

További kirándulohelyek: *Üröm*, melynek nevezetessége az a kápolna, ahol József nádor első felesége, *Alexandra Pawlovna* orosz cárlány alussza örök álmát, *Budakeszi*, *Budaörs*, a koronauradalom híres merinói juhtenyésztésével, *Pro-montor*, vagyis *Budafok* sok pincéjével és *Tétény*, hol sok pesti és budai polgárnak van szőlője vagy kertje.